

Stávat se zvířetem

Pozemská kosmologie

Klimax

Host

David
Abram

Obsah

Poznámka ke čtenáři	11
Úvod	13
Stín	25
Dům	39
Dřevo a kámen	51
Reciprocita	75
Hloubka	103
Mysl	127
Nálada	159
Řeč věcí	191
Rozprava o ptácích	217
Kouzla a triky	239
Proměny podoby	271
Reálno ve své zázračnosti	305
Závěr: V srdci srdce světa	345
Poděkování	365
Poznámka k pramenům	369

Poznámka ke čtenáři

Na následujících stránkách se často objevuje slovo „země“. Mnoho autorů dnes tento termín píše s velkým „Z“, kdykoli se objeví. Takové gesto mi připadá povrchní, protože nás vede k představě, že si této divoké planety vážíme a vzdáváme jí patřičnou úctu jednoduše tím, že její název píšeme s velkým písmenem. V této knize jsem se obecně rozhodl psát tento termín s malým „z“, abych nezapomněl, že země není jen ta obrovská koule jako celek, ale také — a to především — obyčejná půda pod našima nohama, větry vanoucí kolem nás a místní vody, které námi protékají.

Přesto jsem v několika případech považoval za nutné psát slovo Země s velkým písmenem. Tento způsob psaní nenaznačuje ani tak posun ve významu, jako spíše posun v tónu, a objevuje se pouze ve chvílích, kdy je zapotřebí určitý důraz nebo když klidnou hladinu textu rozčeřilo jakési ohromení. Na jednom místě tohoto svazku se dokonce změnilo i jméno samotné a ze Země (Earth) se stala Vzduchozemě (Eairth). Pokud vás tyto variace vyvádějí z míry a nenacházíte za nimi žádnou jasnou logiku, omlouvám se vám; buďte si však jisti, že se řídí pravidly, která jsou autorovi naprosto zřejmá.

Úvod

MEZI TĚLEM A DÝCHAJÍCÍ ZEMÍ

Přiznat si, že jsem zvíře, tvor země. Sladit své zvířecí smysly se smyslovou krajinou: spojit svou kůži s deštěm zkrápěnou hladinou řeky, své uši s burácením hromu a skřehotáním žab a oči se sluncem roztavenou oblohou. Cítit polyrytmický pulz tohoto místa — tohoto obřího, větrem bičovaného tělesa z vody a kamene; této citlivé bytosti, do jejíhož těla jsme vpleteni.

Stávat se zemí. Stávat se zvířetem. A stávat se — touto cestou — plně člověkem.

Tato kniha pojednává o tom, jak se stát dvounohým zvířetem, nedílnou součástí živoucího světa, jehož život v nás kypí a rozvíjí se všude kolem nás. Hledá nový způsob mluvy, který by nás uváděl do našeho spolubytí* se zemí, spíše než aby nás vůči ní zaslepoval; hledá jazyk, který probouzí novou pokoru ve vztahu k ostatním pozemským bytostem, ať už jsou to pavouci, obsidiánová skaliska, nebo smrkové větve ohnuté tíhou napaďaného sněhu; pátrá po stylu řeči, který by naše smysly otevíral smyslovosti ve vši její mnohotvárné podivnosti.

V následujících kapitolách se snažím rozeznat a rovněž praktikovat zvláštní druh myšlení, pečlivou reflexi, která nás

* V originále „interbeing“. Tento pojem zavedl vietnamský buddhistický učitel Thich Nhat Hanh — viz jeho kniha *Interbeing: Čtrnáct pokynů pro zaujatý buddhismus* (Parallax Press, 1987). (Pozn. překl.)

už nevytrhává ze světa přímé zkušenosti, abychom jej reprezentovali, ale čím dál více nás zapojuje do hloubky tohoto světa; takové myšlení, na němž se podílí jak mysl, tak tělo, které je ovlivňováno vlhkým vzduchem i půdou a také kvalitou našeho dechu a intenzitou našeho kontaktu s jinými těly, jež nás obklopují.

Ale slova jsou přece specificky lidským výtvořem, nebo snad ne? Vždyť mluvit nebo myslet slovy nutně znamená stáhnout se z přítomnosti světa do sféry čistě lidského uvažování. Přesně tak naše civilizace přemýšlí. Ale co když smysluplná řeč *není* výhradním vlastnictvím lidí? Co když samotný jazyk, jímž nyní mluvíme, vznikl nejprve v reakci na živý, expresivní svět — jako zajímavá odpověď určená nejen ostatním příslušníkům našeho druhu, ale také onomu enigmatickému kosmu, který *k nám promlouval* nesčetnými jazyky?

Co když se myšlenka nerodí v lidské lebce, nýbrž je to tvořivost vlastní tělu jako celku, která spontánně vzniká z interakce mezi organismem a mnohvrstevnatou krajinou, jíž putujeme? Co když je ta zvláštní křivka myšlení plodem složitého erótu a napětí mezi naším tělem a tělem země?

Je možné pěstovat důstojnou kosmologii tím, že budeme pozorně naslouchat svým setkáním s jinými tvory a s elementárními strukturami a obrysy našeho místa? Dnes jsme už natolik přivyklí kultu odbornosti, že samotná představa, že bychom měli ctít svou bezprostředně prožívanou zkušenost s věcmi a věnovat jim pozornost — hmyzu a dřevěným podlahám, vrakům aut, jablkům poklovaným ptáky a pachům vycházejícím z půdy —, nám připadá zvláštní a jako cesta, jak se dobrat něčeho, co skutečně stojí za poznání, poněkud zavádějící. Podle předpokladů,

kteří civilizace, v níž jsem vyrostl, dlouho zastávala, se nejhlubší podstata věcí skrývá za vnějším zdáním, v dimenzích, které jsou našim smyslům nedostupné. Před tisíci lety byly tyto dimenze vnímány v duchovním smyslu: smyslový svět byl jen padlou, odvozenou realitou, kterou bylo možné chápat jedině s odkazem na nebeské sféry skryté kdesi za hvězdami. A jelikož byly síly sídlící v těchto sférách běžnému vnímání nedostupné, museli je obyčejným lidem zprostředkovávat kněží, kteří se dokázali za nás u těchto nebeských mocností přimlouvati.

Díky množství objevů a pozoruhodných vynálezů v posledních staletích se obecné chápání věcí v naší kultuře změnilo, nicméně základní znevažování smyslové reality přetrvává. Jako starý kolektivní zvyk, kterého je velmi těžké se zbavit, je bezprostředně vnímaný svět nadále vysvětlován odkazem na sféry skryté mimo naši bezprostřední zkušenost. Takovou sférou je například mikroskopická doména axonů, dendritů a neurotransmiterů, jež omývá neuronové synapse — což je dimenze, která je přímému vnímání zcela skryta, která však pravděpodobně dává vzniknout každému aspektu naší zkušenosti. Další takovou dimenzí je nejasná sféra ukrytá v jádrech našich buněk, v níž se nacházejí složitě skládaná vlákna DNA a RNA, jež údajně kódují a možná dokonce přímo „způsobují“ chování živých organismů. Nebo se někdy předpokládá, že nejhlubší zdroj a pravda zjevného světa existují v subatomární oblasti kvarků, mezonů a gluonů (nebo v ještě teoretičtějším světě vibrujících desetirozměrných strun); anebo možná v počátečním narušení symetrie při kosmologickém „velkém třesku“, události takřka nepředstavitelně vzdálené v čase a prostoru.

Každá z těchto tajemných dimenzí radikálně přesahuje dosah našich smyslů. Protože s těmito oblastmi nemáme žádnou běžnou zkušenost, musejí nám základní pravdy, jež se v nich nacházejí, zprostředkovávat experti, kteří mají přístup k výkonným

přístrojům a nesmírně drahým technologiím (elektronovým mikroskopům, funkční magnetické rezonanci, radioteleskopům a urychlovačům částic), jež umožňují do těchto dimenzí aspoň letmo nahlédnout. Stejně jako dříve je i v tomto případě smyslový svět — divoký svět, s nímž se přímo setkávají naše živočišné smysly — obecně považován za druhotnou, odvozenou realitu, kterou lze chápat jen s odkazem na primárnější oblast, jež existuje kdesi za scénou.

Nepopírám důležitost těchto jiných měřítek či dimenzí ani hodnotu různých pravd, které v nich lze nalézt. Odmítám jen představu, že tento stínový pozemský svět jeleních stop a mechu je nějak méně významný, méně REÁLNÝ než ony abstraktní dimenze. Pro mou kůži je hmatatelnější, pro mé chřípí je výraznější, a nekonečně drahocenný je srdci, které bije v mé hrudi.

Tato bezprostředně zakoušená krajina, zvucící rytmy cvrčků a omývaná přílivem a odlivem, je právě tou oblastí, která je dnes nejvíce pustošena šířícími se důsledky naší lhostejnosti. Mnoho dlouhodobých a špatných návyků nám umožnilo bezcitně zacházet s okolní přírodou — zcela vymýtit lesy, přehradit řeky, těžít, zastavět obrovská území, otrávit nebo prostě zničit velkou část toho, co nás tiše živí. Avšak jen málokterý z našich navyklých sklonů je tak hluboce zakořeněný a zároveň tak neblahý jako tendence vnímat smyslový svět coby podřadný prostor — ať už jako pole hříchu, plné pokušení, které je třeba překonat a opustit, nebo jako hroživou oblast, již je nutné dobýt a podřídit naší vůli, či prostě jako vágně zneklidňující dimenzi, které bychom se měli vyhnout, nahradit ji a vysvětlit a dál se jí nezabývat.

Tělesný život je opravdu těžký. Plně se ztotožnit s živočišností vlastního těla se může zdát bláznivé. Tělo je nedokonalá a křehká entita, náchylná k tisíci a jednomu poškození, k jizvám i pohrdání druhých, podléhající nemocem, úpadku a smr-

ti. A hmotný svět, jež naše tělo obývá, je sotva příjemné místo. Chvějivá krása této biosféry se přímo ježí trny: šlechtnost a hojnost se často jeví jako nepatrné ingredience ve srovnání s převahou predátorských sklonů, náhlých bolestí a mučivých ztrát. Tělesně zapuštění v hlubinách této kakofonické hojnosti forem obvykle nedokážeme ani předvídat, co se skrývá za blízkým balvanem, natož abychom získali dostatečný odstup k prozkoumání a pochopení celkového fungování tohoto světa. Zkrátka ho nemůžeme dostat pod kontrolu. Na jedno ucho jsme přestali slyšet, v druhém nám to řinčí, jako když se rozsypou lzíce. Naše manželka se zamiluje do někoho jiného, zatímco naše malé dítě dostane prudkou horečku, s níž si žádný doktor neví rady. Všude venku jsou tvorové, kteří nás mohou sežrat, a nakonec nás sežerou. Není tedy divu, že kdykoli můžeme, raději se z reality stahujeme, představujeme si, že se nacházíme v teoretických prostorech méně zatížených nejistotou, a vymýšlíme si dimenze, které se dají lépe vypočítat a kontrolovat. Blaženě unikáme do krajin, jež nám zprostředkovávají stroje, a nabídneme se každé technologii, která slibuje, že všední schopnosti našeho těla nějak vylepší. A samozřejmě, čas od času se zapojíme i do tohoto pozemského světa, *pokud ovšem víme, že to není poslední instance*, pokud jsme přesvědčení, že tu nezůstaneme trčet.

Dokonce i mezi ekology a ekologickými aktivisty převládá nevysslovený pocit, že bychom své vědomí raději neměli nechat, aby se příliš přiblížilo našim zvířecím pocitům; že bychom měli své argumenty spíše vyztužit statistikami a své myšlenky podepřít abstrakcemi, abychom nepodlehli zdrcujícímu smutku — bolesti srdce, která se rodí z instinktivní empatie našeho organismu s živou zemí a jejími drtivými ztrátami. Abychom se zkrátka nenechali strhnout a zlomit hrůzou z neúprosného ničení biosféry.

Tímto způsobem se sice chráníme před mučivou zranitelností tělesné existence, ale současně se tím izolujeme od nehlubších pramenů radosti. Odřezáváme své životy od nezbytné výživy, kterou nám poskytuje kontakt a vzájemná výměna s ostatními formami života — od bytostí s parohy, zahnutými ocasy a jantarovými očima, jejichž úchvatná podivnost uvolňuje naši imaginaci, od bzučení včel a nočního chóru žab a od ranní mlhy, která se jako zástup duchů zvedá z louky. Uzavíráme se před erotickým teplem hlasu violoncella nebo před tancem naklánějících se stavebních jeřábů na modré obloze v centru města; před zbloudilým kolibříkem, který se chvěje v našich dlaních, když ho přenášíme za dveře, a před karmínovým zábleskem, když ptáček z našich dlaní prudce vyletí.

Příliš dlouho jsme se uzavírali před participativním životem svých smyslů, otupěli jsme vůči inteligenci svého svaly obdařeného těla a rozmanitým podobám jeho solidarity s okolním prostředím. Své primární pravdy přebíráme z technologií, které udržují svět na distanc. Takové nástroje mohou být velmi užitečné a prospěšné, pokud se poznatky, které nám poskytují, pečlivě přenášejí zpět do žitého světa a dávají se do služeb více než lidské matrice tělesného setkávání a zkušenosti. Technologie však může být také velmi snadno použita jako způsob, jak se přímému setkání vyhnout, může fungovat jako štít — vyzdobený tajemnými slovy nebo nesrozumitelným žargonem —, který nás chrání před vším, co nás děsí, a jenž nám poskytuje jakési syntetické útočiště, v němž se ukrýváme před znepokojující nejednoznačností reality.

Pouze tím, že od samého počátku přijmeme nejistotu, se můžeme aklimatizovat na ten drtivý zázrak, který nás obklopuje. Přes všechnu svou citlivost a vratkost zůstává toto živočišné tělo hlavním nástrojem veškerého našeho poznání, stejně jako tato vrtošivá země zůstává naším primárním kosmem.

Nemám v úmyslu předložit v této práci žádné definitivní, nebo snad dokonce vyčerpávající prohlášení. Složitě a často děsivé problémy, které před námi vyvstávají v tomto okamžiku vývoje země, od nás vyžadují co nejširší škálu reakcí, k nimž musí každý z nás přispět svým specifickým talentem a schopnostmi. Psal jsem tuto knihu — jakýsi spirálovitě se rozvíjející sled experimentálních a improvizovaných výprav do různých oblastí — v naději, že se druzí pokusí mé poznatky porovnat s vlastní zkušeností a mé objevy podle toho zkorigují nebo se vůči nim vymezí.

Tato výprava začne pozvolna a bude svou energii nabírat za pochodu. Prostá setkání z mého vlastního života — nečekaná a náhodná — poskytnou volný strukturální rámec pro každé další zkoumání. První kapitoly se věnují několika běžným aspektům smyslově vnímaného světa, považovaným za samozřejmé — stínům, domům, gravitaci, kamenům, vizuální hloubce —, a snaží se odhalit, jakým způsobem každý z těchto jevů upoutává nejen náš intelekt, ale i naše citící a vnímající tělo. Další kapitoly se zabývají složitějšími silami — jako je mysl, nálada a jazyk —, které různým způsobem ovlivňují a organizují náš prožitek percepčního pole. Závěrečné kapitoly vstupují přímo do přírodní magie samotné percepce, zkoumají záměrnou změnu našich smyslů a divokou proměnu smyslového, zabývají se magií a proměnou podob a také metamorfózou kultury.

Mnohé z představ, které jsme zdědili po předcích (naše pohotové definice a vysvětlení), izolují naši inteligenci od důvěrnosti našeho tělesného setkávání s podivností věcí. Na těchto stránkách budeme pozorně naslouchat samotným věcem a dovolíme vzorům počasí, losům a strmým útesům, aby si ponechali svou vlastní jinakost. Budeme věnovat pozornost jejich

jedinečným projevům, naladíme se na ty aspekty, které dosud byly zastíněny našimi navyklými způsoby myšlení. Dokážeme najít nové způsoby objasnění těchto pozemských jevů, objevit formy artikulace, které věci vysvobodí z jejich pojmových svěracích kazajek a umožní jim protáhnout si údy a začít dýchat?

Už první průzkumné výpravy v této knize nás brzy přivedou k zásadní reflexi některých základních kulturních předpokladů a donutí nás přemýšlet o řadě hlubokých otázek týkajících se našich těl, hmoty a jazyka vědy, ale též o způsobu, jakým naše slova ovlivňují současný život našich živočišných smyslů. Takové diskuse nám v dalších kapitolách umožní volněji tančit a následovat naše zkoumání, kamkoli nás zavede.

Někdo by mohl říct, že tato kniha je o různých podobách samoty. Rozhodl jsem se totiž zaměřit na ty okamžiky dne nebo života, v nichž člověk dočasně unikne náporu společenských sil, na ty příležitosti (často nevyjádřené slovy, a tudíž přehlížené), kdy se bezprostředně dostává do pocívaného vztahu s širším, více než lidským společenstvím bytostí, které obklopuje a udržuje náš lidský mumraj. Pokud však v sobě probudíme vědomí přináležitosti k tomuto širšímu společenství, reálně to ovlivní způsob, jakým spolu my lidé navzájem vycházíme. Má to zásadní vliv na to, jak se utváří skutečná demokracie, jak dýchá naše politické tělo.

Proč je tedy na těchto stránkách věnována tak malá pozornost sociálním nebo politickým oblastem? Protože než bude možné obě tyto sféry nově pochopit, je potřeba nejprve dokončit (nebo aspoň zahájit a rozběhnout) nezbytnou práci obnovy, a právě o takovou obnovu se tato kniha snaží. Obnovená účast v lidském kolektivu, vytváření nových forem lokálního společen-

ství a planetární solidarity spolu s angažovaností ve prospěch spravedlnosti a často frustrující politickou prací — i to jsou nezbytné prvky tohoto procesu, které tvoří důležitou součást mé vlastní praxe. Nejsou však hlavním tématem této knihy.*

- * Slovní spojení „stávat se zvířetem“, které je v názvu této knihy, obsahuje celou řadu možných významů. V této knize hovoří především o tom, jak se stát hlouběji člověkem tím, že uznáme, potvrdíme a rozvineme svou živočišnost. Různým čtenářům se postupně vyjeví jeho další významy. Tento obrat je někdy spojován s dílem francouzského filozofa konce dvacátého století Gillesa Deleuze (1925–1995) a jeho spolupracovníka psychoanalytika Félix Guattariho (1930–1992). Stejně jako mnoho dalších filozofů jsem i já s velkým potěšením čerpal z Deleuzeových nekonečně plodných textů, které přímo překypují neotřelými myšlenkovými cestami. Sdílíme několik cílů, včetně touhy zpochybnit celou řadu nepovšimnutých nepozemských předpokladů, které ovládají velkou část současného myšlení, a z toho plynoucí závazek k určitému druhu radikální imanence — dokonce k „materialismu“ (nebo k tomu, co bych mohl nazvat „realismem hmoty“ (matter-realism) v dramaticky nově pojatém smyslu tohoto pojmu. Moje práce sdílí s jeho dílem také vášnivý odpor vůči všemu, co zbytečně omezuje erotickou kreativitu hmoty.

Nicméně přes podobnost některých cílů se naše strategie zásadně liší. (Na jednom ze svých výletů krajinou se občas s Deleuzem letmo potkám, ale naše improvizované trajektorie jsou jen zřídka, pokud vůbec, souběžné.) Jako fenomenolog jsem příliš zaujat prožívanou zkušeností — pocitovaným setkáním našeho smyslového těla s živou zemí — na to, abych vyhovoval jeho filozofickému vkusu. A Deleuze je zase jako metafyzik příliš oddán vytváření abstraktních pojmů, než aby vyhovoval mně. Tím, že jsem pro název své knihy zvolil větu, která je někdy spojována s Deleuzeovým dílem, vzdávám hold rozvíjející se kreativě jeho díla a zároveň doufám, že se mi podaří ji otevřít pro nové významy a asociace. (Pozn. aut.)

Psaní je podivuhodná činnost. Člověk při ní přechází od chvil výsostného opojení do okamžiků ohromení a zmatení a z nich zase do fáze klidné, soustředěné práce. Zapisování slov je pro lidské zvíře relativně novým druhem činnosti. My dvounožci jsme samozřejmě už dlouho tvorové jazyka, ale verbální jazyk žil nejprve v promluvě utvářené dechem, smál se a zajíkal se na jazyku dlouho předtím, než se uložil na stránku, a ještě o mnoho dřív, než se uspořádal do řádků na zářící obrazovce.

Zatímco lidé vychovaní v gramotné kultuře často mluví o přírodním světě, příslušníci domorodých orálních kultur někdy k tomuto světu přímo hovoří a určitá zvířata, rostliny, a dokonce i tvary krajiny považují za subjekty schopné se vyjadřovat, s nimiž mohou vést rozhovor. Tyto jiné bytosti samozřejmě nemluví lidským jazykem: nevyjadřují se ve *slovech*. Mohou hovořit zpěvem jako mnozí ptáci nebo v rytmu jako cvrčci a mořské vlny. Mohou mluvit jazykem pohybů a gest nebo se vyjadřovat pohybujícím se stínem. Mezi mnoha domorodými národy jsou takové formy výrazové řeči považovány za svým způsobem stejně sdělné jako verbální promluva našeho druhu (kterou lze koneckonců také pokládat za svého druhu vokální gestikulaci, nebo dokonce za určitou podobu zpěvu). Pro tradičně orální národy není jazyk specificky lidským vlastnictvím, ale majetkem živoucí země, na němž se my lidé podílíme.

Orální řeč proudí v poryvech skrze nás — naše ozvučené věty jsou nesený týmž vzduchem, který žije cedry a nadouvá kupovitá oblaka. Pokud jsou naše slova položena na rovný povrch a znehyněna, mají sklon zapomínat, že jsou podporována právě touto větrem ošlehanou zemí; začnou si představovat, že jejich hlavním úkolem je poskytovat *reprezentaci* světa (jako by byla mimo tento svět a ve skutečnosti nebyla jeho *součástí*). Nicméně síla jazyka spočívá především v jeho schopnosti se rozezpívat a navazovat kontakt s jinými bytostmi i s kosmem — je to způsob, jak

překlenout ticho mezi námi a druhým člověkem nebo mezi námi a vyplašeným černým medvědem či srpkem měsíce, který se jako vlající plachta vznáší nad střechou. Ať už se jazyk rozeznívá na jazyku, je vytištěn na stránce knihy, nebo se mihotá na obrazovce počítače, jeho hlavním darem není *re*-prezentovat, tedy znovu představovat svět kolem nás, ale vyzvat nás, abychom vstoupili do vitální *přítomnosti* tohoto světa — i do hluboké a pozorné přítomnosti, kterou pocítujeme mezi sebou navzájem.

Tato dědičná schopnost řeči je nutně základem a oporou všech dalších rolí, které jazyk zastává. Ať už svými slovy popisujeme krajinu, analyzujeme problém, anebo vysvětlujeme, jak funguje nějaký technický přístroj, žádná z těchto rolí by nebyla možná bez oné prvotní schopnosti mluvního projevu, díky níž naše těla rezonují mezi sebou i s ostatními rytmy, které nás obklopují. Totéž dělá podzimní troubení losů a kejhání hus odlétajících ve formaci na zimu na jih. Tato tonální vrstva významu — vrstva spontánního, tělesného vyjadřování, kterou orální kultury neustále rozvíjejí a na niž gramotná kultura až příliš snadno zapomíná — představuje onu dimenzi jazyka, kterou my dvounožci sdílíme s ostatními zvířaty. Sdílíme ji také se šuměním a kvílením větru prohánějícího se v zimě větvemi stromů za oknem mé pracovny. Na jaře pupeny na větvích rozvinou nové listy a vítr díky nim bude v létě mluvit tisíci zelenými jazyky, až rozpoutá chór šustění, šepotu a hlasitého chřestění, který se bude velmi lišit od tlumených, žalostných povzdechů zimy. A všechny ty štěbetající listy budou živit mé myšlenky, až budu příští léto sedět u otevřených dveří, čmárat si a přemýšlet.

Ani tyto stránky nejsou ničím jiným než mluvícími listy — jejich vhledy jsou ovlivněny větrem, jejich vitalita závisí na pravidelně se vracejícím slunečním svitu a na chladné temné vodě prosakující ze země. Vstupte do jejich stínu. A naslouchejte pozorně. Ve hře je něco jiného než lidská mysl.